

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA 4 K MODEL**Parpiyev Odil Olimovich,**

Qo‘qon universiteti Ta‘lim kafedrası katta o‘qituvchisi

odilparpiyev71@gmail.com

Annotatsiya: Rivojlangan mamlakatlar ta‘lim tizimida 4 K modeli asosidagi moslashuvchan ko‘nikmalar qo‘llanilib, uning maqsadi bolalarni zamonaviy kompetensiyalar – kollaboratsiya, kritik fikrlash, kreativ fikrlash, kommunikativlik asosida hayotga tayyorlashdir. Maqolada 4 K tamoyilining mohiyati, uning paydo bo‘lish tarixi, imkoniyatlari, zarurati haqida so‘z boradi.

Muallif 4 K modeli asosida yaratilgan yangi avlod darsliklarining mohiyati, amaliyotga joriy etilishi, 4 K kompetensiyalarining har biriga alohida to‘xtalib, uning mazmunini sohada ilmiy-tadqiqotlar olib borgan atoqli olimlar fikrlaridan iqtiboslar keltirish orqali ochib bergan.

Kalit so‘zlar: Soft skills, yumshoq, moslashuvchan, kompetensiya, 4 K modeli, kritik, kreativ, kollaboratsiya, kommunikativlik.

Jahon Iqtisodiy Forumi asoschisi va ijrochi raisi professor Klaus Shvab o‘zining “To‘rtinchi sanoat inqilobi” nomli kitobida insonlarning hayot tarzi, ishlashi va o‘zaro munosabatlarini tubdan o‘zgartiruvchi inqilob boshida ekanligiga ishonch hosil qildi. Oldingi sanoat inqiloblari insoniyatni hayvonlar kuchidan ozod qilgani, ommaviy ishlab chiqarishni amalga oshirgani va milliardlab odamlarga raqamli imkoniyatlarni taqdim etgani haqida gapirib, To‘rtinchi sanoat inqilobi jismoniy, raqamli va biologik olamlarni uyg‘unlashtirgan, barcha fanlar, iqtisodiyot va sanoatlarga ta‘sir ko‘rsatadigan va hatto inson bo‘lish nimani anglatishi haqidagi g‘oyalarni qiyinlashtiradigan bir qator yangi texnologiyalar bilan tavsiflanishini ta‘kidlaydi.¹2016-yilda Davosdagi Jahon iqtisodiy forumi prezidenti Klaus Shvab To‘rtinchi texnologik inqilob boshlanganini ma‘lum qilib, tez orada robotlar biz uchun hamma narsani qilishi va 2020-yilga kelib har bir xodim murakkab muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash, ijodiy fikrlash, odamlarni boshqarish, jamoada ishlash, boshqa odamlar va o‘zining his-tuyg‘ularini boshqara olish, hukmlarni shakllantirish va qarorlar qabul qilish, mijozga e‘tibor qaratish, muzokaralarni olib borish, tezda bir vazifadan ikkinchisiga o‘tish kabi qobiliyatlarga ega bo‘lishi kerak deb hisoblaydi.²

Rivojlangan mamlakatlar ta‘lim tizimi mazmunida Davosda ilgari surilgan malakalar 4 K modelida ifodalanib, moslashuvchan ko‘nikmalar deb yuritila boshlandi. So‘nggi bir necha yil ichida butun dunyoda maktab ta‘limi fan bilimlari va ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan an‘anaviy usullardan voz kechib, XXI asrning zamonaviy asosiy kompetensiyalari yoki ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun sharoit yaratishga harakat qilmoqda.

2023/2024-o‘quv yilidan boshlang‘ich sinf o‘quvchilari 4 K tamoyili asosida yaratilgan darsliklar asosida ta‘lim olmoqda. Xo‘sh, 4 K modeli nima? Uni qanday tushunish mumkin? Bir qator xorijiy olimlar 4 K modelini quyidagicha ta‘riflaganlar. D.Goleman fikricha, insonning kasbiy faoliyatdagi samaradorligi bevosita uning “yumshoq” qobiliyatlarining rivojlanish darajasiga bog‘liq bo‘lib, “muvaffaqiyatli mutaxassislarini muvaffaqiyatsizlardan, samarali tashkilotlarni

¹ <https://www.weforum.org/about/the-fourth-industrial-revolution-by-klaus-schwab/>

² Авдеева О.М. Модел 4 К: развитие soft навыков младших школьников через взаимодействие семьи и школы. Муром, 2020.

samarasizlardan ajratib turadi”³. T.Ya.Yarkova XXI asr shaxsining yetakchi mahoratini “tanqidiy fikrlash va faollik; hamma narsaga ochiqlik va uni boshqarish qobiliyati; aloqa mahorati; ma’lumotni topish va qayta ishlash qobiliyati; doimiy ravishda o’zini yaxshilash istagi va boshqalar” da ko’radi⁴.

Soft skills ingliz tilidan tarjima qilinganda yumshoq qobiliyatlar yoki moslashuvchan qobiliyatlar ma’nosini anglatadi. “Moslashuvchan” ko’nikmalar (ing. soft skills) – “ish jarayonida muvaffaqiyatli ishtirok etish, yuqori mahsuldorlik uchun mas’ul bo’lgan va o’zaro bog’liq kasbiy ahamiyatga ega bo’lmagan, o’zaro faoliyat jarayonidagi ko’nikmalar to’plamidir”⁵.

“Moslashuvchan” ko’nikmalarni rivojlantirish muammosi bilan turli davrlarda ko’plab olimlar shug’ullanib, bu tushunchani idrok etishning o’ziga xos xususiyatlarini ilmiy qarashlar, fikrlar doirasida izohlash kerakligini ta’kidlaganlar. Shuni aytish mumkinki, tushunchaning barcha mavjud ta’riflari o’zaro bog’liq bo’lib, uning mazmunini yaxlit idrok etish amaliyoti kontentni tahlil qilish orqali muvaffaqiyatli aniqlanadi.

E.Gaiduchenko, A. Marushevlar “yumshoq (moslashuvchan) qobiliyatlar”ni boshqa odamlar bilan umumiy til topish, ular bilan aloqa o’rnatish va saqlab qolish, o’z fikrlarini yetkaza olish imkonini beradigan ko’nikmalar deb ta’riflab, “yumshoq (moslashuvchan) ko’nikmalar” - bu kundalik hayotda ham, kasbiy faoliyatda ham zarur bo’lgan eng muhim ko’nikmalar deb aytadi⁶. V. Davidovanning fikricha, “yumshoq malakalar” qo’shimcha ta’lim va shaxsiy hayotiy tajriba orqali egallangan va shaxsiy rivojlanish uchun maxsus kasbiy faoliyatda qo’llaniladigan ko’nikmalardir⁷.

I. Kanardov yumshoq malakalarning psixologik komponentini tadqiq qiladi va ularni “ijtimoiy malakalar” sifatida tasniflaydi: ishontirish, odamlarga yondashuvni topish, yetakchilik, shaxslararo muloqot, muzokaralar jarayonlari, jamoada ishlash, shaxsiy rivojlanish, vaqtni boshqarish, bilimdonlik, ijodkorlik va boshqalar⁸. O. Sosnitskaya uchun moslashuvchan ko’nikmalar aloqa va boshqaruv qobiliyatlari bo’lib, ular muallifning fikriga ko’ra, ishontirish, yetakchilik qilish, boshqarish, taqdimot qilish, odamlarga to’g’ri yondashuvni topish, ziddiyatli vaziyatlarni hal qilish va notiqlik qobiliyatidir⁹.

D.Tataurshikova “moslashuvchan ko’nikmalar” deganda ish samaradorligini va boshqa odamlar bilan o’zaro munosabatlarni yaxshilashga yordam beradigan ko’nikmalar va shaxsiy fazilatlarini tushunadi, shu jumladan, ushbu ko’nikmalarga shaxsiy rivojlanishni boshqarish, birinchi yordam ko’rsatish, vaqtni to’g’ri boshqarish, ishontirish, muzokaralar qobiliyati, yetakchilik va boshqalar kiradi¹⁰.

Shu o’rinda “4 K modeli”, “4 K yondashuvi”, “4 K tamoyili” kabi nomlarda atalayotgan bu yangi innovatsion yondashuv mazmunini tashkil qilgan 4 ta kompetensiya haqida fikr yuritimiz.

Kollaboratsiya. Bu umumiy maqsad va unga erishish yo’llarini aniqlash, rollarni taqsimlash va natijani baholash qobiliyatidir. Kollaboratsiya deganda boshqa odamlar

³ Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. – М.: АСТ, 2009. – 480 с

⁴ Яркова Т. А., Черкасова И. И. Указ. соч.

⁵ Lippman L.H., Ryberg R., Carney R., Kristin A. Workforce connections: key “soft skills” that foster youth workforce success: toward a consensus across fields. – Child Trends Publication, 2015. – 56 p.

⁶ Гайдученко Е., Марушев А. Эмоциональный интеллект. – URL: <https://l-a-b-a.com/lecture/show/99>.

⁷ Давидова В. Слушать, говорить и договариваться: что такое soft skills и как их развивать. – URL: <http://theoryandpractice.ru/posts/11719-soft-skills>.

⁸ Канардов И. Soft skills и Hard skills – в чем разница? – URL: <http://www.znai.su/statya/soft-skills-i-nard-skills-%E2%80%93-vchem-raznica>.

⁹ Сосницкая О. Soft skills: мягкие навыки твердого характера. – URL: <http://be-st.ru/ru/blog/13>.

¹⁰ Татауршикова Д. Soft skills. – URL: <https://4brain.ru/blog/soft-skills>.

bilan samarali o‘zaro munosabat va turli jamoalarda faol ishlash tushuniladi. Ushbu kompetensiyaning tuzilishi quyidagicha:

1. Umumiy maqsadlarni qabul qilish: jamoaning maqsadlarini baham ko‘rish va ularni o‘z shaxsiy maqsadlardan ustun qo‘yish, jamoada ishlash, o‘z mehnat natijasini jamoaviy qarorga birlashtirish, jamoaviy ishda his-tuyg‘ularni boshqarish.

2. Ijtimoiy aloqa:

- munozarada ishtirok etish, muzokaralar olib borish, hurmat bilan munosabatda bo‘lish, boshqa odamlarning fikrlarini tinglash va qabul qilish, harakatlarni jamoaning boshqa a‘zolari harakatlari bilan muvofiqlashtirish, ularga yordam berishga tayyorlik;

- umumiy natija uchun javobgarlikni olishga tayyorlik.

3. O‘z zimmasiga olingan majburiyatlarni bajarish:

- jamoada ishlash uchun samarali bo‘lgan pozitsiyani egallash va rolni qabul qilishga tayyorlik;

- ishning bir qismini mas‘uliyat bilan bajarish.

4. Mustaqillik va tashabbuskorlik:

- topshirilgan vazifa doirasida mustaqil ishlay olish va tashabbus ko‘rsatish qobiliyati;

- muammoni hal qilishda jamoaning barcha a‘zolarini jalb qilish, ularga psixologik yordam ko‘rsatish va ularni rag‘batlantirish qobiliyati.

Boshlang‘ich sinf darsliklarini kuzatar ekanmiz, ular o‘quvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda tuzilgan. Bu o‘quvchilarga hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va o‘zaro qo‘llab-quvvatlash ko‘nikmalarini o‘rganishga ko‘maklashadi.

Kommunikativlik. O‘quvchilar o‘z fikrlarini aniq, ravshan ifodalashga, suhbatdoshni tinglashga va tushunishga, ma‘lumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishga o‘rganadi. Kommunikativ kompetensiyaga ega o‘quvchida ifoda qilish qobiliyati kuchli bo‘lib, fikrlar, his-tuyg‘ular va faktlarni og‘zaki va yozma shaklda (tinglash, gapirish, o‘qish va yozish) sharhlaydi, shuningdek, turli ijtimoiy va madaniy vaziyatlarda samarali muloqot qila oladi. Muloqot o‘quvchining sinfdoshlariga savol berish va ularning savollariga tushunarli tarzda javob berish, xabarlarida yoki mulohazalarda tushunarsiz bo‘lgan narsalarni tushuntirishga harakat qilish va o‘z navbatida, fikr va takliflarini oydinlashtirish qobiliyatida namoyon bo‘ladi. Ushbu kompetensiyaning tuzilishi quyidagicha:

1. Muloqotga tayyorlik: muloqotga kirishda qo‘rquvning yo‘qligi, muloqotni boshlash, boshqa birovning savoliga javob berishga tayyorlik, savol berishga tayyorlik.

2. Muloqotning maqsadi va kontekstiga va sherikga moslashish: muloqot qilish vaziyatlarida sherikning hissiy holatiga e‘tibor qaratib, turli xil og‘zaki va og‘zaki bo‘lmagan aloqa vositalarini tanlash qobiliyati.

3. Ishonchli muloqot: muloqot maqsadiga erishish uchun og‘zaki (lug‘at va til qoidalarini bilish) va noverbal vositalardan (imo-ishoralar, yuz ifodalari, intonatsiya) foydalanish.

Kreativ fikrlash. O‘quvchilar o‘z maqsadlariga erishish uchun yangi yondashuvlarni qo‘llashni o‘rganadi, innovatsion yechimlarni ishlab chiqadilar va ijodiy muammolarni hal qilish ko‘nikmalariga ega bo‘ladi. Ijodkorlik innovatsion qarorlar qabul qilish va o‘zgaruvchan sharoitlarda ishonchni his qilishda vaziyatni turli tomonlardan baholashga imkon beradi. Ijodiy

qobiliyati rivojlangan odam ijodkorga aylanadi. U g‘oyalarni ishlab chiqishi va boshqa odamlarning tashabbuslarini rivojlantirishi mumkin. Qiyinchiliklarni yengish uning uchun hayajonli jumboqqa aylanadi. Kreativ fikrlash orqali o‘quvchilarda bilimlarni qo‘llash, sintez qilish va o‘zgartirish orqali muammolarni hal qilishda, mavzu oldida turgan savollarga javob berishda yoki fikrlarni ifodalashda prinsipial jihatdan yangi yondashuvlarni tasavvur qilish va ishlab chiqish qobiliyati rivojlanadi.

B.Lukas¹¹ tadqiqotlarida ijodkorlikning individual komponentlarini quyidagilarga ajratadi:

1. Qiziqish (topshiriqqa faol qiziqish):

- atrofimizdagi dunyoga qiziqish (vazifa vaziyati) va atrofimizdagi dunyo haqida ko‘proq bilish istagi (vazifa vaziyatining turli jihatlari haqida);

- o‘z savollariga mustaqil ravishda javob izlash, yangi ma‘lumotlarni faol qidirish.

2. G‘oyalar yaratish (tasavvur). O‘z g‘oyalarni ishlab chiqish.

Bu yerda ikkita jihat bor:

- taklif etilayotgan g‘oyalarning o‘ziga xosligi;

- moslashuvchanlik yoki harakatchanlik, ko‘p sonli g‘oyalarni ishlab chiqarish qobiliyati.

3. Taklif etilayotgan g‘oyalarni ishlab chiqish:

- g‘oyani takomillashtirish yoki undan voz kechish uchun taklif qilingan g‘oyalarni turli pozitsiyalardan baholash va ularning kuchli va zaif tomonlarini izlash;

- o‘zgaruvchan sharoitlarda va tadqiqot ob‘ekti haqida yangi ma‘lumotlar paydo bo‘lishi bilan o‘z faoliyatini tezda qayta qurish qobiliyati.

Kritik (tanqidiy) fikrlash. Ushbu metodologiya o‘quvchilarning axborotni tanqidiy baholash, o‘z fikri va mulohazalarini shakllantirish ko‘nikmalarini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. O‘quvchilar muammolarga tahliliy nuqtayi nazardan yondashishni o‘rganadi va mantiqiy fikrlash asosida o‘z nuqtayi nazarini shakllantiradi. Kritik fikrlashning asosiy elementlari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

1. Tahlil: bayonotlar, savollar, dalillar o‘rtasidagi aloqalarni topish qobiliyati.

2. Baholash: fikrlar va dalillarning ishonchligini baholash qobiliyati.

3. Tushuntirish: o‘z fikrini tushuntira olish va xulosalarni himoya qilish qobiliyati.

4. Gipotezalarni chiqarish: farazlarni shakllantirish va xulosalar chiqarish, ma‘lumotlar yetishmasligini aniqlash qobiliyati.

5. O‘z-o‘zini tartibga solish: fikrlash, o‘z-o‘zini tekshirish va tuzatish.

Yuqoridagi kompetensiyalar tasavvurga, g‘oyalar yaratishga, argumentlar tuzishga, ma‘lumotdagi bo‘shliqlarni yoritib berishga va izlashga, o‘z g‘oyalarni shakllantirishga va boshqalarni rivojlantirishga, o‘z taxminlari va mulohazalarini baholashga, guruh maqsadlarini qabul qilishga va umumiy natijani baholashga asoslanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Авдеева О.М. Модел 4 К: развитие soft навыков младших школьников через взаимодействие семьи и школы. Муром, 2020.

¹¹ Авдеева О.М. Модел 4 К: развитие soft навыков младших школьников через взаимодействие семьи и школы. Муром, 2020.

2. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. – М.: АСТ, 2009. – 480 с
3. Яркова Т. А., Черкасова И. И. Указ. соч.
4. Lippman L.H., Ryberg R., Carney R., Kristin A. Workforce connections: key “soft skills” that foster youth workforce success: toward a consensus across fields. – Child Trends Publication, 2015. – 56 p.
5. Гайдученко Е., Марушев А. Эмоциональный интеллект. – URL: <https://l-a-b-a.com/lecture/show/99>.
6. Давидова В. Слушать, говорить и договариваться: что такое soft skills и как их развивать. – URL: <http://theoryandpractice.ru/posts/11719-soft-skills>.
7. Канардов И. Soft skills и Hard skills – в чем разница? – URL: <http://www.znai.su/statya/soft-skills-i-nard-skills- %E2%80%93vchem-raznica>.
8. Сосницкая О. Soft skills: мягкие навыки твердого характера. – URL: <http://best.ru/ru/blog/13>.
9. Татаурщикова Д. Soft skills. – URL: <https://4brain.ru/blog/soft-skills>.
10. Авдеева О.М. Модел 4 К: развитие soft навыков младших школьников через взаимодействие семьи и школы. Муром, 2020.
11. <https://www.weforum.org/about/the-fourth-industrial-revolution-by-klaus-schwab/>
12. Parpiyev Odil Olimovich, & Raupova Laylo Rakhimovna. (2024). Stages and Peculiarities of Increasing Written Literacy in Primary Education. *International Journal of Formal Education*, 3(2), 62–64. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2061>
13. Muazzamxon Xodjayeva, & Odiljon Parpiyev. (2023). BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING O‘QISH VA SAVODXONLIK DARAJASINI OSHIRISHDA XALQARO BAHOLASH DASTURLARINING AHAMIYATI. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 1(1), 914–918. <https://doi.org/10.54613/ku.v1i1.758>
14. Ochildiyeva Mushtariy, & Parpiyev Odiljon. (2023). BOSHLANG‘ICH TA‘LIM TIZIMIGA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 1(1), 640–644. <https://doi.org/10.54613/ku.v1i1.666>
15. Xushbaqova Zarnigor Javliyevna, & Odiljon Parpiyev. (2023). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA NUTQIY SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 1(1), 645–650. <https://doi.org/10.54613/ku.v1i1.667>
16. Mannonova Muxarramabonu, & Odiljon Parpiyev. (2023). AUDIOLINGVAL METODNING AFZALLIKLARI. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 1(1), 882–887. <https://doi.org/10.54613/ku.v1i1.749>
17. Toxirjon, U. (2024). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA O‘QISHNI YETKAZIB OLIISHGA QIYNALAYOTGAN O‘QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH. *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 9-13.
18. Toxirjon, U. (2024). XALQARO O‘QISH SAVODXONLIGINI O‘RGANISH (PIRLS). *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 14-17.